

«Նոր ժամանակի կրթություն» ՀԿ

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ

*ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔ*

Հետազոտության թեման՝ Ընտանիքի հոգեբանություն,
կոնֆլիկտներ

Առարկան՝ ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱ

Հետազոտող ուսուցիչ՝ Սիրանուշ Տոնոյան

Ուսումնական հաստատություն՝ Երևանի Մ. Գալշոյանի
անվան 148 ավագ դպրոց

Երևան 2023

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	3
ԳԼՈՒԽ 1. ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԴԵՐԸ ԵՎ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԸ	5
ԳԼՈՒԽ 2. ԿՈՆՖԼԻԿՏՆԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՐԵԽԱՅԻ ՎՐԱ	9
ԳԼՈՒԽ 3. ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԻ ՀԱՂՈՐԴԱԿՅՈՒՄԸ ԵՐԵԽԱՅԻ ՀԵՏ ԵՎ ԿՈՆՖԼԻԿՏԻ ԲԱՑԱՀԱՅՏՈՒՄԸ	13
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	17
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ	18

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ընտանիքն, ունենալով երեխայի վրա ազդելու նշանակալի ներուժ, կարող է դառնալ նրա անձի ձևավորմանը նպաստող կամ հակառակը՝ խոչընդոտող գործոն: Երեխաները ծնողներից և մտերիմ հարազատներից ստանում են նախնական տեղեկատվություն հասարակության մեջ գործող նորմերի, գոյություն ունեցող դրական ու բացասական երևույթների մասին: Հետևաբար նրանց անհատականության ձևավորման գործում գերակշռող դերը պատկանում է հենց ընտանիքին:

Թեմայի արդիականությունը: Թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է երեխայի անհատականության արտահայտման կարևորությամբ: Ընտանեկան խնդիրները, որոնք խաթարում են սվյալ պրոցեսի սահուն ընթացքը, պետք է մտահոգիչ լինեն յուրաքանչյուրի համար, որովհետև ընտանեկան կենսագործունեությունն է ապահովում սերնդի զարգացումը: Եվ քանի որ կոնֆլիկտներից խուսափելն անհնար է, հարկավոր է տեղեկացված լինել ու ծանոթ դրանց դրսևորման առանձնահատկություններին: Դա հատկապես անհրաժեշտ է երեխայի հետ աշխատող ուսուցչին, որպեսզի նրա, երեխայի ու ծնողի հաղորդակցումը ստացվի արդյունավետ:

Հետազոտության նպատակը: Հետազոտության նպատակն է ընտանիքի դաստիարակության մեթոդների և մոտեցումների ուսումնասիրության հիման վրա ցույց տալ՝ ինչպիսի ազդեցության է ենթարկվում երեխան:

Հետազոտության մեթոդաբանական հիմքը: Թեմայի հետազոտությունը կատարվել է դիտարկման, համեմատության, վերլուծության մեթոդների կիրառմամբ:

Աշխատանքի կառուցվածքը: Աշխատանքը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, որոնք են՝ գլուխ 1՝ Ընտանիքի դերը և գործառույթները, գլուխ 2՝ Կոնֆլիկտների ազդեցությունը երեխայի վրա, գլուխ 3՝ Մանկավարժի

հաղորդակցումը երեխայի հետ և կոնֆլիկտի բացահայտումը, եզրակացությունից, առաջարկություններից և գրականության ցանկից:

Առաջին գլխում ներկայացրել ենք, թե ինչ դեր ունի ընտանիքը երեխայի համար ու թե ինչ գործառույթներ է իրականացնում: Երկրորդ գլխում նկարագրել ենք՝ ինչպիսի կոնֆլիկտներ կարող են ծագել ընտանիքում, և ինչպիսի ազդեցություն դրանք կարող են գործել երեխայի հոգեկան, ֆիզիկական առողջության, առօրյա գործունեության, ուսման վրա: Երրորդ գլխում համառոտ խոսել ենք այն մասին, թե ինչպիսի դեր կարող է ստանձնել մանկավարժը, ինչ եղանակներով է պետք հաղորդակցվել երեխայի հետ, որը ունի որոշակի կոնֆլիկտներ ծնողների հետ կամ գտնվում է ընտանեկան կոնֆլիկտների ազդեցության ներքո:

Եզրակացության մեջ ամփոփվել են թեմայի ուսումնասիրության արդյունքները:

Աշխատանքն ունի առաջարկությունների մաս, որտեղ ներկայացված են տվյալ աշխատանքի հեղինակի առաջարկները:

ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԴԵՐԸ ԵՎ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԸ

Ընտանիքը, չնայած սոցիալական փոքր խումբ լինելուն, փոխհարաբերությունների բարդ և յուրօրինակ համակարգ է, որը միավորում է կնոջը, տղամարդուն ու երեխաներին, երբեմն նաև այլ մոտ հարազատներին: Ընտանիքն այն կետն է, որտեղից սկսվում է ամենը՝ անձի դաստիարակություն, բարոյական սկզբունքների և արժեքների ստեղծում, անհատի մեջ բարության ու էմպաթիայի սերմանում: Դրա շնորհիվ ձևավորվում են երեխայի պատկերացումներն արդարության ու անարդարության, հավասարության և անհավասարության, ընկալումները պատասխանատվության ու նվիրվածության մասին¹: Ընտանեկան միջավայրը երեխայի համար փորձ ձեռք բերելու առաջին վայրն է, որին հաջորդում են այնպիսի օղակներ, ինչպիսիք են բակը, մանկապարտեզը, դպրոցը: Ի վերջո, ընտանեկան միջավայրը, որտեղ ծնվել և մեծանում է մանուկը, նրա դաստիարակության ու սոցիալականացման աղբյուրն է:

Ստացվում է, որ դաստիարակումն ընտանիքի կողմից իրականացվող առաջնային գործառույթներից մեկն է: Դաստիարակչական գործառույթը մեկ ուղղությամբ ընթացող և սահմանափակ ժամանակահատվածում իրագործվող պրոցեսն է: Այդտեղ դաստիարակող ու դաստիարակվող կողմերը փոխադարձաբար ազդում են միմյանց վրա, համագործակցում: Նախևառաջ, փոքրիկը ստանում է ինֆորմացիա պահելաձևի, ընդունված կարգի, կանոնների, «կարելի»-ների և «չի կարելի»-ների վերաբերյալ: Երկրորդ փուլում լինում է համոզմունքների ձևավորումը: Բարոյական նորմերը ձեռք են բերվում ոչ միայն այն ժամանակ, երբ երեխային բացատրում են՝ որն է լավը, որը՝ վատը: Վարքագծի նորմերի ու կանոնների մասին ձեռք բերված գիտելիքները պետք է վերաճեն

համոզմունքների: Մանկության տարիներին ճիշտ ձևավորված համոզմունքները հիմք են դառնում հասարակության հետագա գոյության համար: Առանց այդ հաստատուն դրույթների դաստիարակության գործընթացը կունենա թույլ և երերուն բնույթ: Ծնողների անձնական օրինակն է դրանց արմատավորման գլխավոր միջոցը: Չէ՞ որ երեխան կրկնօրինակում է մեծահասակներին, ընդօրինակում նրանց: Երրորդ փուլում արդեն երեխան սովորում է ինֆորմացիան ընկալել զգացմունքների, ժեստերի միջոցով, լինել էմպաթիկ՝ կարեկից: Կոնկրետ էմպաթիկ լինելն անգնահատելի ունակություն է և հնարավորություն է տալիս հասկանալ մյուսներին, կիսել նրանց խոհերն ու հոգսերը, պայքարել հանուն բերկրանքի և երջանկության: Երեխան նույնացնում է իրեն ուրիշ մարդու հետ, վերագրում է իրեն նրա գործողությունները, փոխանցում համապատասխան վերապրումները:

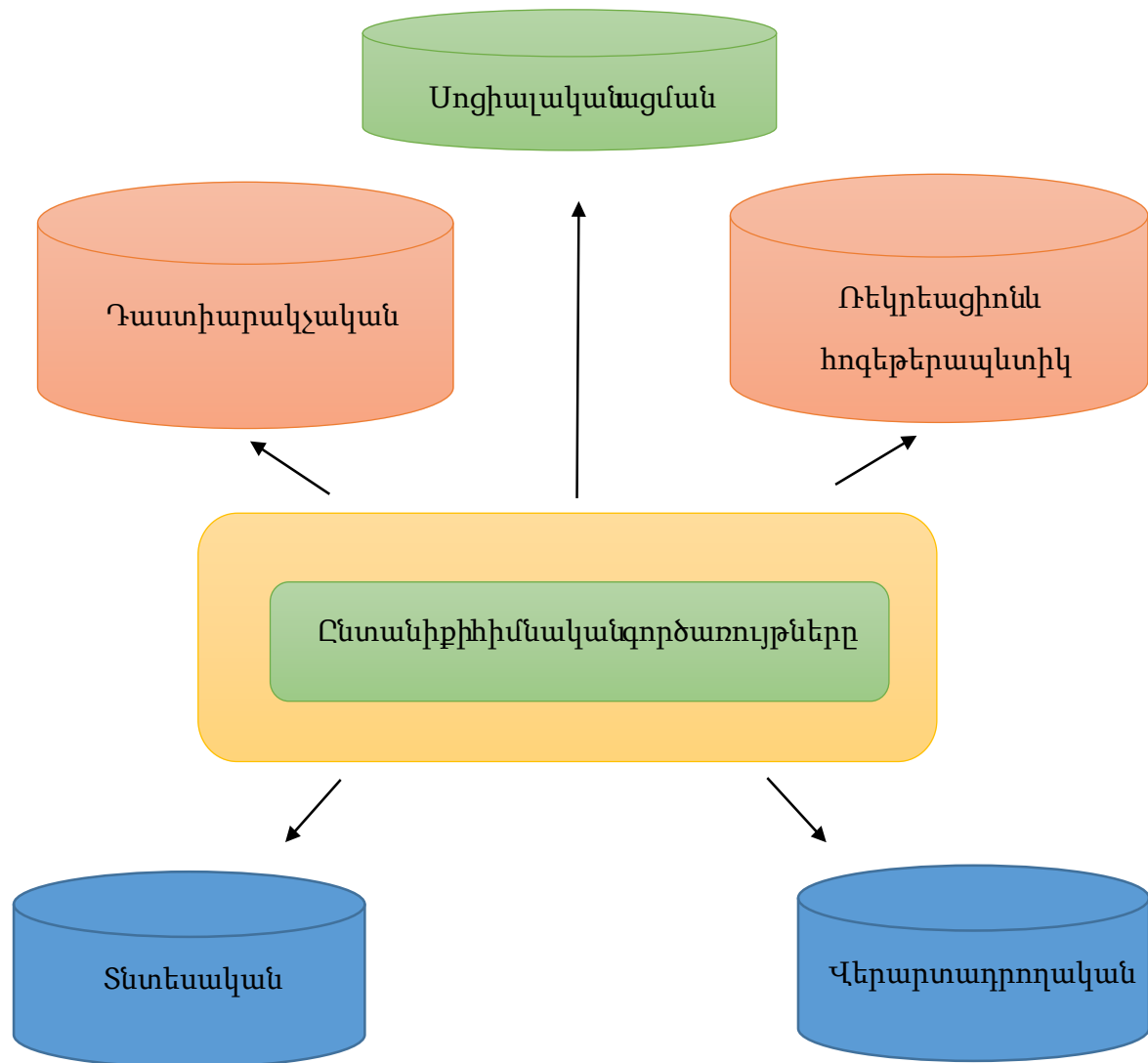
Ի դեպ, ծնողական դաստիարակում ասվածը ենթարկվում է դասակարգման²: Մասնագետներն առանձնացնում են դրա երեք հիմնական տիպ՝ ժողովրդավար, լիբերալ և ավտորիտար: Ժողովրդավարական սկզբունքով առաջնորդվող մարդիկ հասկանում են երեխաներին, հաճախ գովաբանում են, և, որպես կանոն, սխալների համար չեն պատժում, բացատրում են՝ ինչու դա չպետք է արվի: Նրանք հանգիստ են արձագանքում փոքրիկի քմահաճույքներին, հրաժարվում են դրանց ենթարկվելուց: Արդյունքում երեխաները մեծանում են նախաձեռնող, հետաքրքրասեր, շփվող և հարգող: Լիբերալ-ազատականի դեպքում ծնողները գրեթե չեն վերահսկում իրենց երեխաներին՝ թույլ տալով նրանց անել այն, ինչ ուզում են, այդ թվում՝ ուշադրություն չդարձնելով իմպուլսիվ վարքագծին: Արդյունքում այն դառնում է անկառավարելի, անգամ ագրեսիվ: Ավտորիտար ծնողները խիստ հսկողություն են սահմանում՝ կարծելով, որ երեխաներն ամեն ինչում պետք է ենթարկվեն իրենց կամքին: Որպես դաստիարակության մեթոդներ օգտագործում են պատիժը, սպառնալիքները: Նման ձևով դաստիարակվող երեխաները դառնում են անհանգիստ, մռայլ, դյուրագրգիռ, կոնֆլիկտային:

Դաստիարակչական ֆունկցիայի հետ սերտորեն կապվում է մյուս էական՝ սոցիալականացման գործառույթը: Սոցիալականացման իմաստն ամփոփվում է սեփական «ես»-ի արտահայտման, հնարավորությունների, ստեղծագործական բնույթի բացահայտման, հասարակությանը հանգիստ կերպով ինտեգրվելու մեջ: Այն նորմերի ու արժեքների յուրացման գործընթաց է, որն անհրաժեշտ է ապագա հաջող գործունեության համար: Տվյալ հասկացությանն իմաստով մոտ է «ադապտացիա» տերմինը: «Ադապտացիա» նշանակում է հարմարվողականություն: Հարմարվողականությունը կարելի է դիտարկել ն՝ որպես սոցիալականացման անբաժանելի մաս, ն՝ որպես մեխանիզմ: Սոցիալիզացիայի անհատի կողմից իր դերի յուրացումն է սոցիալական նոր իրավիճակ մտնելիս: Ըստ արդյունքների՝ լինում է դրական կամ բացասական, ըստ կատարման ձևի՝ կամավոր կամ հարկադիր: Որ տարբերակն ու ինչպես կդրսևորվի, կախված է ընտանիքի կողմից երեխային փոխանցված հմտություններից: Ներկայացված երկու գործառույթներին հաջորդող ֆունկցիան ռեկրեացիոն և հոգեթերապևտիկ գործառույթն է: Սա նշանակում է, որ ընտանիքը պետք է լինի այն տեղը, որտեղ մարդը կարող է իրեն պաշտպանված զգալ, ընդունված՝ չնայած իր կարգավիճակին, արտաքին տեսքին, կյանքում ունեցած հաջողություններին կամ ֆինանսական վիճակին և այլն: Այսինքն՝ առողջ, ոչ կոնֆլիկտային ընտանիքն ամենից հուսալի հենարանն է, լավագույն ապաստանը, ուր կարելի է գնալ և գոնե ժամանակավորապես թաքնվել արտաքին աշխարհի վտանգներից, հանգստանալ ու վերականգնել ուժերը: Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ մարդու էներգիան առավելագույն չափով վերականգնվում է ընտանեկան միջավայրում, սիրելիների ու երեխաների հետ շփման շնորհիվ: Ընտանիքի անդամները բարոյապես

աջակցում են միմյանց, օգնում են հաղթահարել ոչ դյուրին պահերը:

Հարկ է նկատել, որ ընտանիքին վերագրվում են նաև վերարտադրողական գործառույթը, ինչի շնորհիվ ապահովվում է սերնդի շարունակականությունը և բնակչության աճը, ու տնտեսական գործառույթը: Վերջինն արտացոլում է

հետևյալը՝ մեկ հարկի ներքո բնակվող մարդիկ համատեղ ղեկավարում են, կազմակերպում կենցաղն ու գործերը, զբաղվում ընտանեկան բյուջեի բաշխմամբ:

Այսքանից հետո հասկանալի է դառնում, որ ընտանիքի կառուցվածքը, դրա ներկա վիճակը և ապագա զարգացման ուղղությունը պատկերացնելու համար անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել ծնող-երեխա փոխհարաբերություններին, տանը տիրող մթնոլորտին: Տիրող մթնոլորտը գնահատելիս հաշվի է առնվում փոխըմբռնման, հարգանքի, օգնության և կարեկցանքի առկայությունը: Վերը նկարագրված ֆունկցիաների ճիշտ կազմակերպման, հավասարակշռության պահպանման պարագայում է, որ երեխայի անհատականությունը լիովին ձևավորվում է ու դրսևորվում:

ԳԼՈՒԽ 2

ԿՈՆՖԼԻԿՏԵՐԻ ԱԶԴԵՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՐԵՒԱՅԻ ՎՐԱ

Ցանկացած ընտանիքում կարող են առաջանալ կոնֆլիկտներ և ճգնաժամեր, սակայն դրանց քանակն ու սրության աստիճանը տարբեր են: Հիմնականում կոնֆլիկտները շոշափվում են երկու մակարդակում՝ ծնողի և երեխայի կամ հայրիկի ու մայրիկի, որի դեպքում երեխան անմիջական մասնակից չէ, բայց ազդեցության անմիջական կրող է: Այնուամենայնիվ, յուրաքանչյուր դեպքն էլ կարող է բացասաբար ազդել երեխայի վրա, մասնավորապես՝ նրա ուսումնառության:

Ինչպե՞ս:

Սկզբում վերցնենք օրինակ, վեր հանենք ծնողի ու երեխայի միջև առաջացող խնդրի պատճառներից մեկը: Այսպես՝ բալիկը ցանկանում է դուրս գալ և խաղալ ընկերների հետ, իսկ մայրը պետք է ստուգի նրա տնային առաջադրանքները, հարկ եղած դեպքում օգնի ու անցնի մնացյալ գործերին: Մայրը պարտադրում է, որ երեխան կատարի աշխատանքը, իսկ երեխան ցանկանում է թողնել այն հետոին: Ակնհայտ է, որ երկուսի շահերը բխվում են, և դա դառնում է կոնֆլիկտի զարգացման նախադրյալ:

Նման կոնֆլիկտների առաջացման ժամանակ հարկավոր է ուշադրություն դարձնել լուծման մեթոդներին: Հաճախ կիրառվող առաջին ոչ կառուցողական ճանապարհն անվանվում է «Հաղթում է միայն ծնողը»⁷: Ծնողները, որոնք հակված են օգտագործել այս մեթոդը, մտածում են՝ անհրաժեշտ է կոտրել երեխայի դիմադրությունը, հակառակ դեպքում նա կանի այն, ինչ ցանկանում է: Նրանք իրականում փոքրերին ցույց են տալիս վարքի կասկածելի մոդել ու անգիտակցաբար սովորեցնում՝ «Հասեք ձեր ուզածին՝ անկախ մյուսի ցանկություններից»: Այդ ամենը պրոյեկտվում է մյուս միջավայրերի վրա, այդ թվում՝ դպրոցի: Տվյալ մեթոդի մեկ այլ տարբերակն էլ կա. երեխային չեն

ստիպում, փոխարենը նրբանկատորեն հասցնում են նրան, որ երեխան ինքնակամ կատարի իրենց ցանկությունը: Դա ուղեկցվում է բացատրություններով, որոնց հետ երեխան վերջիվերջո համաձայնվում է: Սակայն, եթե նման ճնշումը ծնողների մշտական մարտավարությունն է, բալիկը յուրացնում է մեկ այլ կանոն՝ «Իմ անձնական շահերը, ցանկությունները, կարիքները հաշվի չեն առնվում, պետք է անել այն, ինչ ծնողներս են ուզում կամ պահանջում»: Որոշ ընտանիքներում սա դիտվում է տարիներ շարունակ, իսկ երեխաներն անընդհատ պարտվում են: Սովորաբար այդպիսիք դառնում են կա՛մ ագրեսիվ, կա՛մ չափից դուրս պասիվ: Բայց երկու դեպքում էլ նրանք կուտակում են զայրույթ և դժգոհություն, նրանց հարաբերությունները ծնողների հետ չի կարելի համարել մտերմիկ:

Ծնողների և երեխաների միջև հակամարտությունը լուծելու երկրորդ դեստրուկտիվ մեթոդը «Միայն երեխան է հաղթում» տարբերակն է: Նման ճանապարհով գնում են ծնողները, որոնք կա՛մ վախենում են կոնֆլիկտներից, ձգտում են խաղաղության ամեն գնով, կա՛մ պատրաստ են անընդհատ զոհաբերել իրենց: Այդ պարագայում երեխաները մեծանում են եսասեր, սովոր չեն լինում կարգուկանոնին, չեն կարողանում ինքնակազմակերպվել: Միզուցե այս ամենն այնքան էլ նկատելի չլինի տան պատերի ներսում, բայց հենց որ տան դռնից դուրս են գալիս երեխաները և միանում ինչ-որ ընդհանուր գործի, հայտնվում են դպրոցում, սկսվում են դժվարությունները:

Հարկ է շեշտել, որ կոնֆլիկտներ շատ են նկատվում երեխայի անցումային տարիքում, նույն ինքը՝ դեռահասության շրջանում: Ինչու՞ հենց այդ շրջանում: Մանկության և պատանեկության միջև ընկած ժամանակաշրջանում խորքային փոփոխություններ են կատարվում դեռահասի հոգեկանում. մանկական անմիջականությունը, վստահելիությունը, պարզությունը փոխակերպվում են ծայրահեղ քննադատ, մեկուսացվածությանը հակված դրսևորումներով, սեփական անձի և շրջապատի նկատմամբ մեծ պահանջկոտությամբ: Դեռահասը դյուրագրգիռ է դառնում, վիրավորվող, նեղացկոտ, չափազանց զգայուն: Ամբողջ այդ ընթացքում ծնողական թյուր ընկալումն է հաճախ երեխաների և ծնողների միջև ծագող կոնֆլիկտի պատճառ դառնում: Դեռահասները մշտապես պայքարում

են ազատության համար, որպեսզի իրենց համարեն մեծ ու խորը զայրանում են, երբ իրենց վերաբերվում են ինչպես փոքրի: Երեխան մեծ չէ, բայց արդեն երեխա էլ չէ: Դեռահասը կարող է դառնալ կոպիտ, քննադատել ծնողներին և մյուս մեծերին: Նա վրդովում է, եթե իրեն ճնշում են, մտնում իր անձնական տարածք: Այս տարիքում ծնողները հեշտությամբ կորցնում են կապը նրանց հետ, և բնականաբար առաջանում են խնդիրներ: Ծնողների մեծ մասը փորձում է գերխնամք դրսևորել: Նրանք ձգտում են պահպանել էմոցիոնալ մտերմություն երեխայի հետ, կարծես «արջի ծառայություն մատուցեն»: Հոգում են, որպեսզի դեռահասն ընտանեկան դժվարությունների առաջ չկանգնի, չհոգնի ամենօրյա դժվարություններից, անհոգ լինի, ոչնչի կարիք չզգա: Եվ հետագայում փաստի առաջ են կանգնում, քանի որ հենց նույն դեռահասները պատրաստ չեն լինում կյանքի դժվարություններին, մշտապես սպասում են օգնության հարազատների կողմից, ինքնուրույն չեն:

Այս ամենից հետևություն ենք անում, որ ծնողի ու երեխայի միջև առաջացող կոնֆլիկտների պատճառները բազմազան են՝ սկսած թյուրըմբռնումից մինչև տարիքային առանձնահատկություններ: Այժմ անցնենք խնդիրներին, որոնք ծագում են ծնողների միջև և ևս մեծ ազդեցություն ունենում երեխայի հոգեբանության ու կրթության որակի վրա:

Ցավոք սրտի, ընտանեկան վեճերի թեժ բոլակներին ծնողները չեն մտածում, թե ինչ է զգում երեխան: Իրադրությունը, երբ երկու ամենամոտ մարդիկ վիճում են, հսկայական ճնշում է գործադրում բալիկի փխրուն հոգեկանի վրա՝ զգալի հետք թողնելով այն ամենի վրա, ինչ անում է երեխան հիմա և ինչ է ուզում: Հետազոտությունները ³ ցույց են տվել, որ ծնողների վեճերի հետևանքով երեխաների 28%-ն ունենում է հոգեւսումաստիկ հիվանդություններ, 19%-ը ցուցաբերում է անհնազանդ վարքագիծ, 41%-ը նվազեցնում է առաջադիմությունը: Առավել քան հասկանալի է, թե ինչու է այդպես պատահում: Եթե ծնողներն անընդհատ վիճում են, երեխայի հոգում (հետևաբար նաև մարմնում) սկիզբ է դրվում «ինքնառնչացման» ծրագրի: Ամենից առաջ հիվանդանում են

նախադպրոցական տարիքի երեխաները: Նրանք ուզում են ստանալ ծնողների ուշադրությունը և «մարել» նրանց վիճաբանությունը: Երբ նման մեթոդը դառնում է ընտանիքում համերաշխություն բերելու «հաջող» ձև, ապա շարունակվում է հետագայում, «օգտագործվում» ավելի ուշ՝ կրտսեր դպրոցական տարիքում:

Երեխաները, որոնք հաճախ են ականատես եղել ընտանիքում գրանցված վեճերին, ունենում են ներանձնային կոնֆլիկտ և ցածր ինքնագնահատական, ցանկացած սթրեսային իրավիճակում կարող են անինքնավստահություն ցուցաբերել, նրանց մոտ երբեմն զարգանում են ապատիա, դեպրեսիա⁴: Երեխայի մոտ ձևավորվում է աշխարհի մասին բացասական պատկերացում, և դա էապես վատթարացնում է նրա կյանքի որակը: Կոնֆլիկտային ընտանիքի բալիկը զարգացնում է բնավորության հատուկ գծեր, որոնք խանգարում են նրա սոցիալականացմանը: Օրինակ՝ մեկուսացում, ագրեսիվություն, դաժանություն ուրիշների նկատմամբ, կատարյալ անտարբերություն: Ավելի քիչ հավանական է, որ նման երեխաները դպրոց գնան սովորելու պատրաստակամությամբ⁵⁶: Կարող է խանգարվել նրանց քունը՝ ազդելով ուշադրության և կենտրոնացման վրա: Ծնողների միջև թշնամական տրամադրությանը ենթարկվելը հանգեցնում է զգացմունքային և վարքային խնդիրների, որոնք դրսևորվում են դասարանում, հասակակիցների հետ շփման ընթացքում: Պատկերացրե՛ք՝ դասարանի ավագն է այդպիսի ընտանիքից, խնդիրը կրկնակի է բարդանում: Առաջնորդը ցանկացած խմբի կենտրոնն է, ուստի եթե առաջնորդը գտնվում է ընտանեկան կոնֆլիկտների բացասական ազդեցության ներքո, դա արտացոլվում է ամբողջ խմբի մեջ: Խմբի պրոդուկտիվությունը չի աճում, խմբային համախմբվածություն չի լինում:

Այս իսկ պատճառներով ընտանիքի և հասարակության համար կարևոր խնդիր է ընտանեկան կոնֆլիկտների կարգավորումն ու կանխարգելումը, որոնք բերում են բացասական հետևանքների անհատի, ընտանիքի ու ողջ հասարակության համար:

ԳԼՈՒԽ 3

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԻ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒՄՆ ԱՇԱԿԵՐՏԻ ՀԵՏ ԵՎ ԿՈՆՖԼԻԿՏԻ

ԲԱՅԱՀԱՅՏՈՒՄԸ

Մանկավարժի ու երեխայի մեջ գոյություն ունեցող շփման տիպը և ուսուցչի՝ աշակերտի հոգեբանական առանձնահատկությունների մասին ունեցած տեղեկատվությունը բավականին մեծ կարևորություն ունեն կոնֆլիկտների բացահայտման հարցում: Ընդհանրապես, երեխաներն ուսուցչին կարող են տեսնել տարբեր դերերում: Այդ տեսակներն են.

* Հաղորդավարի դեր – Մանկավարժը սահմանափակվում է երեխային հաղորդելով պահանջներ, հայացքներ և այլն, որոնք պետք է նա յուրացնի: Օրինակ՝ լինել ազնիվ, կարգապահ:

* Բարեկամի դեր – Ուսուցիչն իր ներգործությունների հիմքում դնում է բարեկամական ներթափանցումը երեխայի հոգու մեջ:

* Բռնապետի դեր – Դաստիարակության ուղին մանկավարժը տեսնում է որոշակի արժեքների, հայացքների բռնի արմատավորման մեջ:

* Խորհրդատուի դեր – Մանկավարժը գլխավորապես զբաղվում է դաստիարակվողներին խորհուրդ տալով, համոզելով:

* Խնդրողի դեր – Մանկավարժն, ըստ ամենայնի, թախանձում, երեխայի համաձայնությունն է խնդրում լինել այնպես, ինչպես պետք է լինել:

* Ոգեշնչողի դեր – Մասնագետը հիմնականում փորձում է իր զգացմունքներով, ապրումներով, ձգտումներով խանդավառել սաներին:

* Ուղղություն տվող դեր – Մանկավարժը գլխավորապես աշխատում է իր սաներին հրապուրել հաճելի, հետաքրքրական նպատակներով, հեռանկարներով, գործունեության նպատակներով:

Թվարկված տարբերակներից յուրաքանչյուրը կարող է տալ դրական կամ բացասական մանկավարժական արդյունք: Կոնկրետ իրավիճակում կոնկրետ դեր ընտրելիս հարկ է հիշել հետևյալը. երեխայի բոլոր քմահաճույքների անառարկելի կատարումը երբեմն հանգեցնում է եսամոլության, շփացման: Անարդարացիությունը և դաժանությունը ծնում են վախկոտություն, երկչոտություն, գաղտնի կամ բացահայտ ըմբոստություն, թշնամանք շրջապատի մարդկանց նկատմամբ: Արհամարհանքն ու բարձիթողի վիճակը դաստիարակում են արտաքին և ներքին անզուսպություն, ներքին արգելիչների բացակայություն:

Առհասարակ, ուսուցիչն, ուշադրություն դարձնելով աշակերտի վարքագծի հանկարծակի փոփոխություններին, կարող է ժամանակին գլխի ընկնել՝ երեխան գտնվում է ճգնաժամային վիճակում: Ուսուցչի հետաքրքրությունն ու աջակցելու պատրաստակամությունը կարող են հենարան դառնալ կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված աշակերտի համար, ապահովել աջակցություն, հարմարավետություն, անվտանգություն և թեթևացում * : Երեխայի դժգոհ պահվածքը, զայրույթը, կանոններին հետևել չցանկանալը կարող են լինել հենց կյանքի դժվարին իրավիճակի հետևանք: Աշակերտների ագրեսիային, ըմբոստությանը հանդիպելիս ուսուցչի համար կարևոր է հիշել, որ նման վարքագիծը միզուցե պաշտպանական բնույթ ունի և որևէ կապ չունի ուսուցչի անձի հետ: Երեխան ընդամենը ձգտում է նվազեցնել լարվածությունը, հաղթահարել անհանգստության բարձր մակարդակը:

Երբ ուսուցիչը բացահայտել է, որ երեխան կոնֆլիկային վիճակ է վերապրել, պետք է սկզբում զրուցի նրա հետ: Սկսելով զրույց աշակերտի հետ՝ կարևոր է հետևել նրա հուզական վիճակին: Առաջին հերթին պետք է համոզել երեխային, որ նա մենակ չէ: Խոսելով իրենց խնդիրների մասին՝ աշակերտները

հաճախ հնչեցնում են կատեգորիկ, արհամարհական և նույնիսկ վախեցնող արտահայտություններ: Ուսուցիչը պետք է պահպանի իր սառնասրտությունը և արձագանքի այնպես, որ քննարկումը շարունակվի:

Օրինակ 1`

Աշակերտ - Ես սարսափելի բան եմ արել: Ինձ չեն ների:

Ուսուցիչ - Արի փորձենք քննարկել տեղի ունեցածը և միասին մտածենք, թե ինչ կարելի է անել:

Չի կարելի պատասխանել այս ձևով` «Ինչի՞ մասին էիր մտածում, երբ դա արեցիր:

Սա էլ արդյունքը, ստացիր» կամ «Իհարկե, ես էլ նման բանը չէի ների»:

Օրինակ 2` Երեխա - Ոչ ոք ինձ չի հասկանում:

Ուսուցիչ - Ասա ինձ այն մասին, թե ինչ պետք է հասկանամ: Ես իսկապես ուզում եմ ճիշտ ձևով ընկալել միտքդ:

Պետք չէ արձագանքել այսպերպ` «Իսկ ո՞վ է ձեզ ընդհանրապես հասկանում, ախ այս ժամանակակից երեխաները»:

Անհրաժեշտ է կենտրոնանալ աշակերտի ասածի վրա, նրան խոսելու հնարավորություն տալ, չընդհատել, ուշադիր հետևել երեխայի պատմությանը, զուգահեռաբար որևէ նշում չկատարել: Երբեմն երեխային բավական է միայն այն, որ որևէ մեկն ուշադրություն դարձնի իր խնդրին ու հետաքրքրվի իրենով:

Օրինակ 3`

Երեխա - Ես ինձ շատ վատ եմ զգում, կարծում եմ, որ ոչ մի բանի ընդունակ չեմ:

Ուսուցիչ - Ժամանակ առ ժամանակ յուրաքանչյուր մարդ իրեն ճնշված և դատարկ է զգում, թվում է, որ դա երբեք չի ավարտվի: Արի խոսենք այն մասին, թե ինչն է քեզ հիմա անհանգստացնում:

Պետք չէ ասել՝ «Չի կարելի այդպես ասել: Մնունդ ունես, ընտանիք, տուն, ծածկ, մտածիր նրանց մասին, որոնք հիմա էլ ավելի վատ են» կամ «Արդեն դադարիր նվնվալ և գործի անցիր: Եթե այդպես նստես, չի ստացվի»:

Ցանկալի է հրաժարվել խորհուրդներից: Այդ պահին ուսուցչի խնդիրն է երեխային հնարավորություն տալ բացվելու և բարձրաձայնելու, կիսվելու իրեն տանջող մտքերով: Դա անելու համար անհրաժեշտ է խուսափել քննադատությունից ու նախատինքի խոսքերից:

Օրինակ 4՝

Երեխա - Ես ասում եմ սովորելը: Որքա՛ն եմ հոգնել այս ուսուցիչներից և ծնողներից:

Ուսուցիչ - Ի՞նչ ես սովորաբար անում, երբ դա զգում ես: Ունե՞ս մոտ մարդ, ում հետ կարող ես քննարկել դա: Ի՞նչ է կատարվում քեզ հետ ներկա պահին:

Պետք չէ ասել՝ «Ինչպե՞ս կարող ես այդպես ասել: Ուսուցիչներն ու ծնողները միայն լավն են ցանկանում ձեզ համար» կամ «Ուրախ եղեք, որ սովորելու հնարավորություն ունեք»:

Կարևոր է հասկանալ, որ մեկ զրույցը բավարար չէ ճգնաժամի մեջ գտնվող երեխային օգնելու համար: Զրույցից հետո ուսուցիչը պետք է ապահովի, որ աշակերտը մենակ չմնա իր խնդրի հետ: Ճգնաժամից վերականգնվելը երկար և խրթին գործընթաց է, և շրջապատի մեծահասակների գործն է մնալ կարեկից ու հետևել գործընթացին:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ուսումնասիրելով «Ընտանիքի հոգեբանություն, կոնֆլիկտներ» թեման՝ կարող ենք կատարել հետևյալ եզրակացությունները՝

1. Ընտանիքը գցում է երեխայի դաստիարակության հիմքերը, իսկ կրթական հաստատությունները զարգացնում են ներդրվածը:

2. Ընտանիքում հոգևոր հավասարակշռության խախտումը, սխալ մոտեցումների ընտրությունը ոչ բարենպաստ ազդեցություն է ունենում երեխայի անհատականության զարգացման վրա, ծնողների հետ հարաբերությունները ստացվում են տրավմատիկ և իրենց հետքն են թողնում երեխայի ինչպես հոգեկան, այնպես էլ ֆիզիկական առողջության, կրթության որակի վրա: Երեխաների վրա տվյալ ազդեցությունը հաճախ դրսևորվում է ոչ թե բացահայտ, ուղղակի ձևով, այլ անուղղակի:

3. Ուշադիր ու տեղեկացված լինելու դեպքում մանկավարժը կարող է կանգնեցնել խնդրի բարդացումն ու աջակցման ուղիներ գտնել երեխայի համար: Նրա գործունեության բանալին հասարակական հաղորդակցության կուլտուրային տիրապետելն է:

Մենք առաջարկում ենք երեխաների հետ շփման ընթացքում հաճախ կիրառել «Ակտիվ ունկնդրում» հնարքը: Ակտիվ լսելն օգնում է կապ հաստատել և գրավել զրուցակցին, հասկանալ նրա տեսակետը ու, անհրաժեշտության դեպքում այն ճիշտ ուղղությամբ շրջել: Ակտիվ ունկնդրման ժամանակ թեքվում ենք դեպի զրուցակիցը, գլխով համաձայնության շարժում անում, աչքերով պահում կապը, արձագանք տալիս, խոսքը մանրամասնման տանում՝ որտեղ, երբ, ինչպես: Եվ, իհարկե, սրանից զատ լրացնում ենք «վստահության բանկը»: Մկզբունքը պարզ է՝ եթե երեխային ինչ-որ կերպ օգնեցիք կամ ուրախացրիք, «վստահության բանկը» հոգուտ ձեզ կհամալրվի, իսկ եթե նախատեք ամեն չնչին բանի համար, նրա վստահությունը ձեր հանդեպ կնվազի: Կարևոր է հիշել, որ վստահության «միավորներն» ավելի արագ հեռանում են, քան կուտակվում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ա. Ա. Բալլան, Դաստիարակության հոգեբանական հիմունքները, 1973
2. Семенов Ю. В., Особенности социализации в подростковом возрасте, Стерлитамак, 2003
3. Чудиловская Ольга Ивановна, Семья и ребенок - зеркальное отражение друг друга
4. Артемьева Е.И., Конфликты родителей и детей: варианты разрешения
5. Республиканский центр психологической помощи, Ребенок в кризисном состоянии. Как вести себя учителю?, Минск
6. Оксана Германовна, Основы психологии семьи и семейного консультирования, Москва, 2005